

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 2003, t. 36, z. 2, s. 556–558

Józef Wołczański, WYDZIAŁ TEOLOGICZNY UNIWERSYTETU JANA KAZIMIERZA WE LWOWIE 1918–1939, Kraków 2002, 676 s., 103 ilustracji, 69 tab.

Lwów na przestrzeni swoich dziejów był miastem pogranicza kulturowego, równocześnie jednym z centrów polskiej kultury i nauki. O tym świadczą jego zabytki przeszłości, księgozbiory i cmentarz Łyczakowski z mogiłami spoczywającej tam poważnej części polskiej elity intelektualnej i naukowej. Jego uczelnia – Uniwersytet Jana Kazimierza (UJK), obecnie Uniwersytet Iwana Franki, początkami sięga Kolegium Jezuitów, które 20 I 1661 r. otrzymało prawa akademickie. Wskutek bojkotu uczelni, zwłaszcza przez Krakowską Akademię, jego akt fundacyjny został zatwierdzony dopiero w 1758 r. przez króla Augusta III i następnego roku przez papieża. Zmienne były też jego dzieje w okresie rozbiorów Polski. W 1773 r., po kasacie zakonu jezuitów i pierwszym rozbiorze Polski, Akademia Lwowska przemieniona została w liceum, potem 21 X 1784 r. w niemiecki już uniwersytet, który z kolei w 1805 r. przestał istnieć, bo zamieniono go znowu w liceum. Cesarz austriacki Franciszek I reaktywował 7 VIII 1817 r. Uniwersytet Lwowski, który do 1918 r. nosił jego imię.

W uczelni tej, obok innych dyscyplin, od 1758 r. istniała teologia. Po redukcji do rangi liceum wykładano ją w jednym z lwowskich klasztorów. Józefiński Wydział Teologiczny z 1784 r. – obok prawniczego, matematycznego i filozoficznego – został zrównany z innymi fakultetami monarchii habsburskiej i otrzymał prawa nadawania stopni naukowych. W odrodzonej w 1918 r. II Rzeczypospolitej uniwersytet lwowski nosił imię Jana Kazimierza. Po wybuchu II wojny światowej i zajęciu miasta przez Armię Czerwoną został 17 X 1939 r. rektorem uniwersytetu młodszy pracownik Instytutu Historii Akademii Nauk ZSRR Mychajło Marczenko, a uczelnia zmieniła nazwę na Uniwersytet im. Iwana Franki. Dziekan Wydziału Teologicznego ks. Adam Gerstman otrzymał 30 X 1939 r. z rektoratu uczelni nakaz następującej treści: „Stosownie do ustawodawstwa radzieckiego dotyczącego rozdziału Kościoła od państwa i szkoły od Kościoła, należy zlikwidować fakultet teologiczny na lwowskim państwowym uniwersytecie, jako taki, który nie odpowiada duchowi uczelni, która powinna służyć na korzyść pracujących. Wszystkich studentów, profesorów i pracujący personel wydziału teologicznego należy uważać za zwolnionych z pracy”. Tym samym Wydział Teologiczny na uniwersytecie we Lwowie przestał istnieć.

Treść publikacji składa się z 6 rozdziałów. Pierwszy dotyczy organizacji studiów i podstaw materialnych, w tym ratio studiorum i relacji wydziału wobec władz kościelnych. W drugim rozdziale przedstawiona jest kadra naukowa: jej

rekrutacja, sytuacja prawna, jej pochodzenie, w tym narodowościowe, postawy ideowe wydziału i udział jego pracowników w życiu uniwersytetu. W trzecim rozdziale przedstawiona jest organizacja nauczania (ustrój i praca poszczególnych katedr oraz ich bieżące problemy). Czwarty rozdział dotyczy ustalonego porządku nadawania stopni naukowych: magisteriów, doktoratów i habilitacji oraz nostryfikacji tytułów uzyskanych na innych uczelniach. W piątym rozdziale autor przedstawia rekrutację studentów, ich liczebność, pochodzenie społeczne, narodowościowe oraz zaangażowanie w stowarzyszeniach i organizacjach studenckich. Tematem szóstego rozdziału, będącego podsumowaniem, jest udział i wkład Wydziału Teologicznego UJK w życie naukowe, intelektualne, społeczne i kościelne Drugiej Rzeczypospolitej. W rozdziale tym autor przedstawił też swobody bilans dokonań Wydziału Teologicznego.

Publikacja niniejsza oparta jest głównie na źródłach pochodzących z archiwów: państwowego we Lwowie, im. Arcybiskupa Józefa Bilczewskiego w Krakowie, diecezjalnych w Krakowie i Przemyślu, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz z bibliotek uniwersyteckich, Polskiej Akademii Nauk i Instytutu Liturgicznego PAT w Krakowie. Oprócz archiwaliów autor czerpał wiadomości z 152 wydawnictw źródłowych i 184 opracowań.

Od 1817 do 1918 r. teologia posiadała 6–9 katedr, natomiast w okresie nas interesującym, tj. w latach 1918–1939, było ich w sumie 17: Nauk Biblijnych Starego Testamentu, Nauk Biblijnych Nowego Testamentu, Pomocniczych Nauk Biblijnych, Teologii Fundamentalnej, Teologii Dogmatycznej, Teologii Moralnej Ogólnej, Teologii Moralnej Szczegółowej, Teologii Pastoralnej, Homiletyki, Katechetyki i Pedagogiki, dwie Katedry Filozofii Chrześcijańskiej, Historii Kościoła Powszechnego, Historii Kościoła w Polsce i na Rusi, Sztuki Kościelnej, Prawa Kanonicznego, Socjologii Chrześcijańskiej. W tym okresie na Wydziale Teologicznym UJK w poszczególnych latach pracowało 6–8 profesorów zwyczajnych, 4–2 nadzwyczajnych i 2–5 docentów. Na przestrzeni 20 lat zatrudnionych było 25 profesorów zwyczajnych i nadzwyczajnych. W liczbie tej było 5 osób pozyskanych z innych polskich ośrodków: historyk Kościoła ks. Józef Umiński z diecezji płockiej, bibliści ks. Piotr Stach z diecezji tarnowskiej i Aleksy Klawek z diecezji gnieźnieńskiej oraz socjolog ks. Andrzej Mytkowicz z Krakowa. Profesorowie: Józef Komarnicki, Edmund Bulanda i Adolf Chybiński byli księżmi obrządku bizantyjskiego. Kadra nauczająca własne studia kończyła najczęściej za granicą, w tym: w Innsbrucku (6), Rzymie (5), Wiedniu (4), Lwowie (2) i w Lowanium Monachium i Münsterze (po 1). Z wybitniejszych postaci profesorów, które wniosły istotny wkład w naukę polską, to wspomniani wyżej oraz moralisci Szczepan Szydelski i Adam Gerstman, filozofowie Kazimierz Wais i Jan Stepa oraz historyk Kościoła Jan Długosz. Wydział miał własny periodyk naukowy, ukazujący się od 1920 r. kwartalnik „Przegląd Teologiczny”, przemianowany w 1931 r. na „Collectanea Theologica”.

W latach 1871–1908 studiowało teologię 300–415 studentów. W okresie omawianym ich liczba wynosiła od 64 w 1918 r. do 249 w 1938 r.; dla porównania – na innych uniwersytetach Polski studiowało ją w 1918 r. 72 osoby na UJ i 2 na USB, a w 1938 r. 350 na UJ, 132 na USB i 57 na UW. Z promocji akademickich na Wydziale Teologicznym uzyskano 324 magisteria, nostryfikowano 11 i przeprowadzono 36 doktoratów oraz 31 przewodów habilitacyjnych.

Autor przedstawił w swojej książce skomplikowany okres dziejów Lwowa i jego uczelni z Wydziałem Teologicznym włącznie: trudne wychodzenie z ograniczeń

józefinizmu pierwszej połowy XIX w., wojna polsko-radziecka 1920 r., Lwów jako miasto pogranicza o wielokulturowym obliczu, polaryzacja postaw narodowych Polaków i Ukraińców, zwłaszcza po polsko-ukraińskiej wojnie 1918/1919 r., obecność silnej grupy narodowościowej Żydów, laickie myślenie elit intelektualnych jako spuścizna XIX w. Te uwarunkowania miały istotny wpływ na atmosferę, w jakiej Wydział Teologiczny działał. Kontekst ten istnieje w treści książki, lecz w rozsądnych proporcjach, zwłaszcza gdy chodzi o wydarzenia związane z wojną polsko-radziecką 1920 r. i bezpośrednie zagrożenie Lwowa ze strony Armii Czerwonej, represje i więzienie w Brześciu przeciwników politycznych sanacji, numerus clausus na uniwersytecie dla młodzieży żydowskiej, antyżydowskie ekscesy oraz zbliżające się zagrożenie wybuchu II wojny światowej w 1939 r.

Publikacja ta jest dobrą kompleksową monografią Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza – moim zdaniem – najlepszą z dotąd opublikowanych na temat innych teologicznych wydziałów w Polsce, uwzględniającą powyższe skomplikowane uwarunkowania. Przedstawia wydział, jego organizację, studentów i profesorów, wkład w naukę, kulturę i życie społeczne II Rzeczypospolitej oraz splątany, widoczny na uczelni, kontekst narodowościowy polsko-ukraińsko-żydowski.

Poważnym walorem, wzmacniającym wiarygodność treści, jest – jak już wspomniano – oparcie się autora na solidnej archiwalnej bazie źródłowej. Ponadto dołączony aneks zawiera starannie dobrane i zredagowane 103 pozycje fotograficzne uzupełniające treść książki.

Przy omawianiu niektórych istotnych zagadnień dokonano sensownego i w rozsądnych proporcjach porównania Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Jana Kazimierza z innymi Wydziałami Teologicznymi w ówczesnej Polsce. Można było kontekst ten poszerzyć o teologiczne wydziały innych krajów europejskich, zwłaszcza Europy Środkowej, co dałoby bardziej kompletny obraz ówczesnej międzywojennej rzeczywistości. Inny jest też problem do dyskusji z autorem. Czy praca nie skorzystałaby na lepszej przejrzystości, gdyby paragraf II 4 „Postawy ideowo polityczne” umieszczono w VI rozdziale „Rola Wydziału w społeczeństwie polskim dwudziestolecia międzywojennego”.

Ks. Józef Krętosz